

"LOGARIFMIK TENGLAMALAR"

Toshkent shahar Arxitektura-qurilish qoshidagi akademik litseyi

matematika fani o'qituvchisi

Allayeva Mehriniso Toshpo'latovna

Logarifmlar va ularning asosiy xossalari

Quyidagi misollarni ko'ramiz:

1. $2^x=4$ ni yechish uchun $2^x=2^2$ deb yozamiz va $x=2$ yechimni topamiz.

2. $2^x=5$ bo'lsin. o'ng tomondagi 5 ni asosi 2 bo'lgan daraja ko'rini-shida tasvirlash mushkul. Lekin bu tenglamaning haqiqiy ildizi mavjud-ligi bizga ma'lum. Bunday tenglamalarni yechish uchun logarifm tu-shunchasi kiritiladi.

Umuman olganda, $a^x=b$ ($a>0$, $a\neq 1$, $b>0$) tenglamaning ildizi a asosga ko'ra b sonning logarifmi deyiladi.

Ta'rif: b sonning a asosga ko'ra logarifmi deb b sonni hosil qilish uchun a sonni ko'tarish kerak bo'ladigan daraja ko'rsatkichiga aytiladi va $\log_a b$ kabi belgilanadi. $a^x=b$ tenglamani ($x=\log_a b$ bo'lgani uchun)

$$a^{\log_a b} = b \quad (1)$$

ko'rinishida yozish mumkin. (1) formula asosiy logarifmik ayniyat deyiladi, bu yerda

$$a>0 \quad a\neq 1 \quad \text{va} \quad b>0$$

Misollar: 1) $\log_2 16$ 2) $\log_5 0,04$ ning qiymatini toping.

Yechish: 1) $16=2^4$ bo'lgani uchun, 16 ni hosil qilish uchun ikkinchi to'rtinchi darajaga ko'tarish kerak, demak $\log_2 16=4$.

$$2) 0,04 = \frac{4}{100} = \frac{1}{25} = 5^{-2} \text{ ekanligi ma`lum. Shuning uchun } \log_5 0,04 = -2$$

Misollar: 3. $\log_4 x = \frac{1}{2}$, 4) $\log_x 4 = -\frac{3}{4}$ tenglamalarni qanoatlantiruv-chi x larni topamiz.

Yechish: Asosiy logarifmik ayniyatdan foydalanib:

$$3) x = 4^{\frac{1}{2}} = 2$$

$$4) x^{\log_x 4} = 4, \text{ ya`ni } x^{\frac{3}{4}} = 4, x = 4^{\frac{4}{3}} = \sqrt[3]{256} \text{ larni topamiz.}$$

Har qanday $a > 0, b > 0, a \neq 1, b \neq 1, x > 0, y > 0$ va haqiqiy istalgan n va m sonlar uchun quyidagi tengliklar bajariladi:

$$1) \log_a 1 = 0, \quad 2) \log_a a = 1,$$

$$3) \log_a (xy) = \log_a x + \log_a y,$$

$$4) \log_a \frac{x}{y} = \log_a x - \log_a y,$$

$$5) \log_a x^n = n \log_a x,$$

$$6) \log_{a^m} x = \frac{1}{m} \log_a x,$$

$$7) \log_{a^m} x^n = \frac{n}{m} \log_a x,$$

$$8) \log_a x = \frac{\log_b x}{\log_b a},$$

$$9) \log_a b = \frac{1}{\log_b a},$$

Bu tengliklar ko'rsatkichli funksiya xossalariidan kelib chiqadi. Bulardan ba'zilarini isbot qilamiz.

Logarifmik ayniyatdan foydalanib:

$$x = a^{\log_a x}, \quad y = a^{\log_a y} \text{ ni topamiz.}$$

Bu tengliklarni hadlab ko'paytirsak yoki bo'lsak

$$xy = a^{\log_a x} * a^{\log_a y} = a^{\log_a x + \log_a y},$$

$$\frac{x}{y} = a^{\log_a x} : a^{\log_a y} = a^{\log_a x - \log_a y}, \text{ hosil bo'ladi.}$$

Bu tengliklardan logarifm ta'rifiga ko'ra 3) va 4) tengliklar kelib chiqadi.

$x = a^{\log_a x}$ ayniyatning ikkala tomonini $n \in \mathbb{Z}$ darajaga oshirsak, $x^n = a^{n \log_a x}$ hosil bo'lib, bundan $\log_a x^n = n \log_a x$ ni topamiz.

Bir asosli logarifmdan boshqa asosli logarifmga o'tish formulasi 8) ni xususiy holda 9) ni isbotlash uchun quyidagicha amal qilamiz:

$$\log_a x = b \Rightarrow x = a^b$$

Hosil bo'lgan $x = a^b$ ifodaning ikkala tomonidan b asosga ko'ra logarifm topamiz:

$$\log_b x = \log_b a^b = b \log_b a \Rightarrow b = \frac{\log_b x}{\log_b a}$$

Chap tomonga b ning qiymatini qo'yib, 8) formulani hosil qilamiz. Agar bu formuladan $x=b$ desak, 9) formula hosil bo'ladi.

5-misol. Agar $\log_2 5 = a$ va $\log_2 3 = b$ bo'lsa, $\log_2 3000$ ni a va b orqali ifodalang?

Yechish: $\log_2 3000 = \log_2 (3 \cdot 5^3 \cdot 2^3) = \log_2 3 + 3 \log_2 5 + 3 \log_2 2 = b + 3a + 3$

6-misol. Agar $\log_3 x = \log_3 7 + 2 \log_3 5 - 3 \log_3 2$ bo'lsa, x ni toping.

Yechish: $\log_3 x = \log_3 7 + \log_3 5^2 - \log_3 2^3 = \log_3 \frac{7 \cdot 5^2}{2^3} = \log_3 \frac{175}{8},$

Bundan $x = \frac{175}{8} = 21,875$

12.2. O`nli va natural logarifmlar

1-ta`rif. Asosi $a=10$ bo`lgan logarifmlar o`nli logarifmlar deyiladi va lgx orqali ifodalanadi, ya`ni $\log_{10}x=lgx$

7-misol. $lg100=lg10^2=2$

8: $lg0,01=lg10^{-2}=-2$

2-ta`rif. Natural logarifm deb asosi e son bo`lgan logarifmga aytiladi va lnx bilan belgilanadi, ya`ni $\log_e x=lnx$, e soni irratsional son bo`lib, $e=2,7182818284\dots$ amalda $e\approx 2,7$ deb qabul qilish mumkin.

O`nli va natural logarifmlar orasida

$$lg x = \frac{1}{\ln 10} \cdot \ln x \approx 0,434294 \ln x \text{ va}$$

$$\ln x = \frac{1}{\lg e} \cdot \lg x \approx 2,302551 \lg x \quad \text{bog`lanish mavjud. Amalda } \lg x \approx 0,4 \ln x \text{ va}$$

$\ln x \approx 2,3 \lg x$ tengliklardan foydalanish mumkin.

9-misol. $ln100$, lge^2 ni hisoblang.

Yechish: $\ln 100 \approx 2,3 \cdot \lg 100 = 2,3 \cdot 2 = 4,6.$
 $\lg e^2 = 2 \lg e \approx 2 \cdot 0,4 \ln e = 0,8.$

Mashqlar

Quyidagi logarifmlarni toping:

298) 1) $\log_3 9$;	2) $l \log_2 \frac{1}{16}$;	3) $\log_4 16$;	4) $\log_5 \frac{1}{25}$.
299) 1) $\log 3\sqrt[3]{3}$;	2) $\log_2 32^{-5}$;	3) $\log_7 7^0$;	4) $\log_3 27$.
300) 1) $\log_9 \frac{1}{81}$;	2) $\log_4 32$;	3) $\log_{\sqrt{2}} 8$;	4) $\log_{0,2} 125$.

Hisoblang:

- 301) 1) $2^{\log_2 13}$, 2) $3^{\log_3 9}$, 3) $\left(\frac{1}{3}\right)^{\log_{0,5} 3}$, 4) $\left(\frac{1}{4}\right)^{\log_{0,25} 3}$.
- 302) 1) $8^{\log_2 3}$, 2) $9^{\log_3 4}$, 3) $(0,25)^{\log_2 3}$, 4) $(0,04)^{\log_5 4}$.
- 303) 1) $\log_{\sqrt{2}} \sqrt[3]{2}$; 2) $\log_1 \sqrt[3]{9}$; 3) $\log_3 \log_2 2^9$;
 4) $\log_9 \lg 1000$; 5) $\log_4 \log_{32} 1024 - \log_{\frac{1}{2}} 4$;
 6) $\log_8 5 + \log_8 40 - \log_8 15$;
 7) $\frac{\log_2 12 - \frac{1}{2} \log_2 36}{\log_3 9 - \frac{1}{3} \log_3 9}$; 8) $\frac{6 \log_7 2 - \log_7 64}{8 \log_5 2 + \frac{2}{3} \log_5 27}$;
 9) $\frac{2 \log_5 3}{\log_{25} 27}$; 10) $\frac{\log_{27} 8}{\log_9 2}$.
- 304) 1) $\log_3 4$; 2) $\log_7 15$; 3) $\log_{0,8} 9$; 4) $\log_{1,3} 12$.

Berilgan logarifmlarni natural logarifmlar bilan almashtirib, mikro-kalkulatorda 0,01 aniqlik bilan hisoblang:

- 305) 1) $\log_2 5$; 2) $\log_5 4$; 3) $\log_7 25$; 4) $\log_{45} 9$.
- 306) 1) $\log_3 4$; 2) $\log_7 15$; 3) $\log_{0,8} 9$; 4) $\log_{1,3} 12$.

Javoblar: 298. 2) -4; 4) -2. 299. 2) -25; 4) 3. 300. 2) 3,5; 4) -3.

301. 2) 9; 4) 3. 302. 2) 16. 4) $\frac{1}{16}$; 303. 2) $-\frac{2}{3}$; 4) $\frac{1}{2}$.

6) $\log_8 \frac{40}{3}$; 8) 0; 10) 2.

12.3. Logarifmik funksiya va uning grafigi

Logarifmik funksiya deb, 2

$$y = \log_a x$$

funksiyaga aytiladi. bu yerda $a > 0$, $a \neq 1$. Funksiyaning baʼzi xossalari koʻrib chiqamiz:

1) Funksiyaning aniqlanish sohasi $x > 0$. Bu logarifmning taʼrifidan kelib chiqadi.

2) Logarifmik funksiyaning qiymatlar sohasi barcha haqiqiy sonlar-dan iborat.

Haqiqatda, har qanday haqiqiy son b uchun shunday musbat x mavjudki, $\log_a x = b$ boʻladi, yaʼni $\log_a x = b$ tenglama ildizga ega boʻladi.

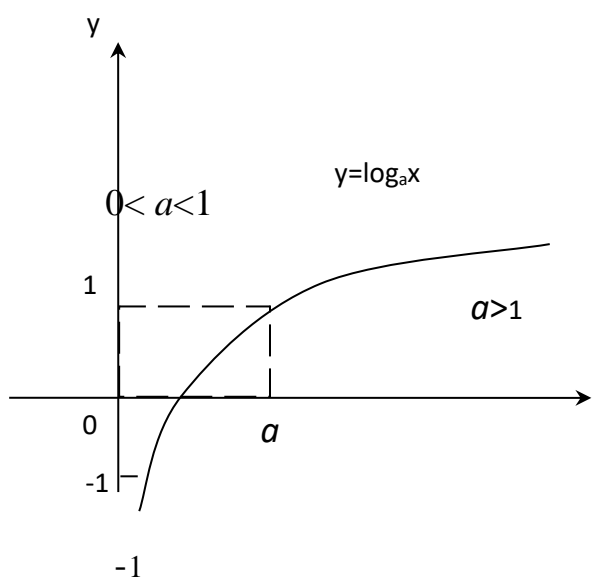
3) Barcha $x > 0$ uchun agar $a > 1$ boʻlsa logarifmik funksiya oʻsuvchi boʻladi. Agar $0 < a < 1$ boʻlsa, kamayuvchi boʻladi.

Haqiqatda $a > 1$ boʻlganda $x_2 > x_1$ uchun $\log_a x_2 > \log_a x_1$ boʻladi va funksiya oʻsadi.

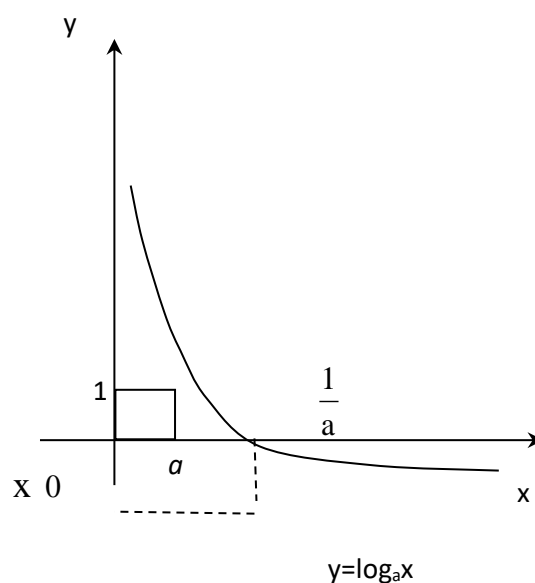
Agar $0 < a < 1$ boʻlsa, $a^{\log_a x_2} > a^{\log_a x_1}$ dan $\log_a x_2 > \log_a x_1$ kelib chiqadi. Bu funksiya kamayuvchiligini bildiradi.

4) $a > 1$ boʻlganda, $y = \log_a x$ funksiya $0 < x < 1$ uchun manfiy va $x > 1$ uchun musbat qiymatlar qabul qiladi: $0 < a < 1$ boʻlganda, $0 < x < 1$ uchun funksiya musbat va $x > 1$ uchun manfiy qiymatlar qabul qiladi. Bu xossa $y = \log_a x$ funksiyaning oʻsuvchi ($a > 1$) va kamayuvchi ($0 < a < 1$) ekanligi-dan kelib chiqadi. $x = 1$ boʻlsa, $y = 0$ grafik $(1, 0)$ nuqtadan oʻtadi.

5) Keltirilgan xossalardan foydalanib, funksiya grafigini yasaymiz. Koʻrinadiki grafik Oy oʻqdan oʻngda joylashgan (47, 48 rasmlar).

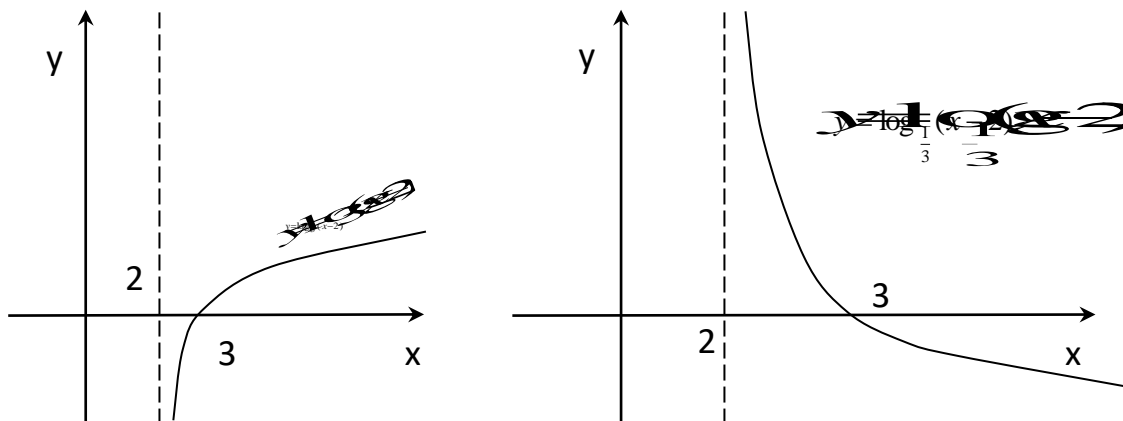
47-rasm.

48-rasm.

Misollar. 1) $y = \log_3(x-2)$, 2) $y = \log_{\frac{1}{3}}(x-2)$ funksiyaning grafik-larini yasang.

Yechish: Bu funksiyalarning grafiklari $y = \log_3 x$ va $y = \log_{\frac{1}{3}} x$ funksiyalarning grafiklarini Ox o`q bo`yicha o`ng tomonga ikki birlikka surishdan hosil bo`ladi (49 va 50- rasmlar).

3-misol. $y = \log_3|3-x|$ funksiyaning grafigini yasang.

Yechish: $x \in (-\infty, 3) \cup (3, \infty)$ $x=3$ to`g`ri chiziqqa nisbatan grafik simmetrik joylashgan. Shuning uchun grafikni $x>3$ holat uchun yasab, uni $x=3$ to`g`ri chiziqqa nisbatan akslantirsak, $y = \log_3|3-x|$ funksiyaning grafigi hosil bo`ladi (51-rasm).

